

AAN DE LEZER

Exel, ix.1986
hernomen te Uitgeest, ii.1992

Hier en daar in dit boek staat, dat ik een hekel heb aan brievenbundelingen.

Alles wat in dit boek staat, is waar.

Ik heb tientallen wetenschappelijk geëditeerde bundelingen gelezen van brieven van door mij zeer bewonderde auteurs, – Multatuli, Du Perron, anderen, – die ik niettemin vervelend vond.

Ikzelf ben, zoals weer ergens anders in dit boek te lezen staat, een verwoed briefschrijver en zulks al sedert mijn tiende levensjaar. Op die leeftijd deden mijn ouders mij op kostschool, waar het verplicht was, iedere week, des zondags, een ‘brief naar huis’ te schrijven. Die wekelijkse brief mocht niet worden afgeraffeld en diende aan bepaalde strenge eisen te voldoen.

Ik denk met afgrijzen aan mijn kostschooljaren terug, – maar men heeft mij er in ieder geval de beginselen van een epistolaire bedrevenheid bijgebracht.

Aangezien mijn ouders mijn brieven nooit beantwoordden, gaf ik aan mijn wekelijkse schrijfsels weldra een ander doel,

waardoor geleidelijk aan ook het karakter ervan veranderde: ik begon mijn brieven te schrijven als waren het ‘dagboekbladen’, ik begon brieven te schrijven als richtte ik ze tot mijzelf.

In die zin ben ik mijn hele verdere leven brieven *blijven* schrijven, – werden ze t  intiem, dan verstuurde ik ze niet.

Behalve dat een brief ‘hoort’ te beginnen met een aanhef, en ook eigenlijk ‘hoort’ te worden besloten met een vriendelijke groet en de naam van de schrijver, is het hele gedeelte daartussen nauwelijks aan enige conventie gebonden. Van alle genres in de schrijverij is de brief de vrijbuiters.

Men kan zich in een brief in principe alles veroorloven wat men zichzelf nooit zou veroorloven bij het schrijven van bijvoorbeeld een roman, waarin geen mus van het dak mag vallen zonder dat het een bedoeling heeft en een reeks van consequenties veroorzaakt.

Ikzelf heb mijn brieven nooit onder ‘kunst’ gerangschikt. Integendeel: ik schrijf juist brieven om mij te ontspannen van mijn serieuze schrijverij, waarin het mij w l om de kunst is te doen. Ik heb nooit een brief geschreven met het oogmerk er een brokje ‘literatuur’ van te maken. Als soms een brief onbedoeld w l een brokje literatuur blijkt te zijn, dan vraag ik die brief van de geadresseerde terug om fragmenten eruit in mijn serieuze schrijverij te verwerken. Het is meermaals voorgekomen dat ik, daarvan geheel onbewust, in een brief de synopsis van toekomstig literair werk bleek te hebben neergeschreven: – soms een heel verhaal, soms een stuk van een roman, soms de aanzet tot een essay of polemieks.

Een schrijver die brieven schrijft bevindt zich blijkbaar in het voorgeborchte van zijn ‘officiële’ schrijverij, – zij het dat ik ook daarop nooit bedacht ben geweest: ik schrijf brieven uit een teveel, dat ik doorgaans niet in staat ben om in mijn ‘officiële’ werk onder te brengen. Met dat ‘teveel’ ga ik morserig en

nonchalant om: van vormgeving is geen sprake, de vorm van de brief is die van de spontaneïteit; woorden worden niet gezocht, noch gewikt, noch geschikt, maar opgeschreven zoals ze zich aandienen; zinnen worden niet geconstrueerd, maar moeten zich voegen zoals het toeval het bepaalt; gangbare en verantwoorde spelling wordt onder de tafel geveegd; associatie mag zich zorgeloos aan associatie rijgen, de ene inval mag struikelen over de andere. Brieven schrijven is literaire anarchie.

Hoe bevrijdend dus om zich eraan over te geven: de schrijver schrijft en tegelijkertijd ervaart hij niets van de hem weerbarstig makende angst die hem bij het schrijven van zijn echte literaire werk zo tobberig en chagrijnig maakt, – zijn hoogernstige opvattingen inzake Literatuur, die Kunst moet zijn, bij de vervaardiging waarvan hij Moeite moet doen, enzovoort, vergeet hij zodra hij een brief onder handen heeft.

Ik schrijf nog altijd brieven om dezelfde reden als die ik had toen ik als tienjarig knaapje op kostschool zat: ik bevind mij nu eenmaal heel ergens anders dan mijn vrienden zich bevinden, bij voorbeeld in het buitenland, of in een welhaast onvindbare uithoek van Nederland, of in een al te afgezonderde positie in het wereldje der letteren. Mijn leven lang ben ik ofwel in isolement geplaatst, ofwel heb ik welbewust het isolement gezocht. Mijn behoefte om levenstekenen te laten uitgaan naar de ‘buitenwereld’ was er des te sterker om: ik schrijf brieven uit eenzaamheid. Ieder ander zou allicht zijn toevlucht nemen tot de telefoon.

Al heb ik intussen ongetwijfeld meer dan tienduizend brieven geschreven, ik heb naar mijn gevoelens nog nooit een ‘correspondentie’ gevoerd. Een correspondentie is een keten van brieven en antwoordbrieven, ook wel genoemd *briefwisseling*,

het wederkerig gedurende enige tijd met elkaar uitwisselen van brieven. Ikzelf ben tot het voeren van een correspondentie te egocentrisch en mijn correspondenten hebben er niet steeds de tijd of de gelegenheid voor. Ik schrijf zelden brieven met het oogmerk daar ook antwoord op te krijgen, de aard van mijn brieven is dikwijls zo, dat een antwoord erop trouwens onmogelijk is. Mijn doorgaans nog altijd als dagboekbladen geschreven brieven zijn monologen, terwijl een 'correspondentie' een dialoog veronderstelt.

Waar gaan mijn brieven dan over?

Over alles. Al naar gelang mijn stemming van het ogenblik, of naar gelang welke aanleiding dan ook. Om stemmingen en aanleidingen zit ik nooit verlegen. Ik ben als een feuilletonist die iedere dag wel een tekst produceert, maar dan zo een die zijn tekst, in plaats van hem in de krant te publiceren, naar slechts één lezer stuurt.

Nooit heb ik het plan gehad om een omvangrijke bundeling van mijn brieven samen te stellen. Immers: ik heb een hekel aan brievenboeken, want vele ervan zijn saai. Dat ik in 1986 toch met een in ieder geval qua omvang nogal gigantisch te noemen 'breviarium' (twee delen, bij elkaar ruim 800 bladzijden) te voorschijn ben gekomen, was te danken aan de oorspronkelijke uitgever ervan: het idee was van hem en de realisatie geschiedde op zijn herhaalde en nadrukkelijke aandringen.

Weinig jaren later verdwenen beide delen in de ramsj, – het lot van brieven eens te meer bevestigend: brieven horen in oude schoenendozen, in met afgedankte rommel dichtgeslibde laden en andere plaatsen van vergetelheid, en dienen daarna gewoon, onachterhaalbaar, te verdwijnen, zoals mensen.

Dat er nu (1992) een bekorte, deels herwerkte, editie van

mijn 'breviarium' verschijnt, geschiedt kennelijk ter bevestiging van een andere wet van het lot: dat 'vergetelheid' zich niet laat dwingen en/of overhaasten. Alles te gerechter tijd. Soms krijgen de dingen een tweede leven.

Deze brieven vormen een ongeretoucheerd zelfportret zoals ik het in tien jaar tijds (1976-1986) blijk te hebben geschilderd zonder het mij bewust te zijn geweest. Een autobiografie in briefvorm: iedere brief en ieder brieffragment is een mozaieksteentje waarvan de lezer maar moet uitpuzzelen op welke plaats het dient te liggen. In ieder geval roepen al deze briefteksten het landschap van een karakter tevoorschijn: het mijne.

1

DE ACHTERHOEK

1976-1981

HET PORTRET VAN DORIAN GRAY

Aan Tom van Deel
Warnsveld, in het huis genaamd
'De Ruitershoeve', Nederland.

1.ii.1976

Tom, dank voor je brieven (ik heb ze opgeborgen, maar weet vanwege de vooralsnog niet te overziene troep niet meer waar). Je eerste brief, over 'verhuizen', lag inderdaad al bij de portier van het gesticht op me te wachten. Bij lezing ervan kwamen me de tranen in de ogen. Ik las hem terwijl de verhuiskar net was uitgeladen en ik die kamers in dit huis waar we zouden gaan wonen pas één maal, boerend van weezin, had doorlopen en bekeken. Vervolgens begon het te sneeuwen. Enfin, ik loop eigenlijk dag in dag uit nèt niet te janken. Weliswaar ben ik 'terug waar ik hoor', – en gelijktijdig ben ik ver weg van de plaats 'waar ik hoor'. Ik voel mij 'gerepatrieerd'. Een van de grote verdrieten van mijn kinderjaren was, toen ik, 8 jaren oud en verankerd aan Indië, in Rotterdam, Nederland, voet aan wal zette. Ik hoor mijn moeder nog zeggen, in dat Indische Nederlands van haar: 'Adoe! Mijn poot raakt Vaderlandse bodem...' Datzelfde verdrietachtige zit nu opnieuw in me, – nu en dan verhevigd door plotselinge angstvlagen en, hoewel al dagenlang 'droog', deliriumgevoelens, visioenen en stemmenhoorbaarheid terwijl er niemand praat.

Ik was vrijdag in Amsterdam uit aardigheid en liefde jegens Josefiën. Ik maakte er in dat universiteitsgebouw aan de Boelelaan mee dat ze haar pampier, waarop in het Latijn staat dat ze doctorandusdra in de psychologie is geworden, kreeg overhandigd. Morgen begint ze hier in het dolhuis te werken.

Aanstaande vrijdag bevind ik mij tesamen met N. te Utrecht tegenover de advokaat die onze echt zal ontbinden. Ook daaronder voel ik mij gedrukt. De afstand tussen mij en mijn kinderen bedraagt nu 400 kilometer. Ik word meer en meer een vreemde van mijzelf. Ik heb meelij met de hele wereld, en mijzelf vind ik wat Dorian Gray zag toen hij naar zijn portret keek. Alles is mislukt en bezig te mislukken. Mijn leven, eens ongeveer zoiets wat mij als een zijden kledingstuk aan het lichaam zat, is een bezoedelde en versleten dweil. Om het maar eens 'dichterlijk' te zeggen, wat u? Ik durf niks meer. Ik heb in niks meer zin. Josefiën zo hexerig, sfinxerig en onbereikbaar eigenlijk, alsof ze op een heel andere ster zat, is erg liefderijk, nu, en zelfs warm, – wat ze nooit geweest is. Zij heeft er nu zin in. Ik zie haar, als ze er moet zijn en ik loop eventjes met haar mee, om zo lang mogelijk bij haar te zijn, in het gekkengezicht verdwijnen en kijk daarbij, ik ben het mijzelve bewust, niet naar haar achterhoofdshaar, maar naar haar kont en knieholten. Enfin, jij bent veel evenwichtiger dan ik. Ik noem dat 'rustiger'. Jouw brieven zijn zalfjes van rust. Ik vind: we moeten nu maar ophouden met elkaar brieven te schrijven. Ik krijg nu brieven van jou en in plaats van een vierregelig adres op voor- en achterkant van de enveloppe staat er slechts een drieregelig. Op de voorkant ontbreekt: 'België'. Op de achterkant: 'Nederland'. En wat de postzegel betreft. Ik stuur jou nu eenzelfde Juliana terug als jij mij hebt gestuurd: van een geraffineerd gereformeerdcalvinistisch-hernhutterisch paars, in stede van een Boudwijn vol klaarte. (Vol 'klaarte' zit ikzelf nu ook: al schrijvende zit ik mijzelve vol te gieten met: 'Frys-

ke Graen Jenever' van een firma 'Sonnema': uit een fles die, als men hem in de winkel koopt, is verpakt in een fragment van de Friese vlag. Wat mij opvalt in dit land is: men spreekt *Nederlands*. Men spreekt een taal die ik onmiddellijk, zonder moeite, zonder dat ik mij moet 'instellen' op welk taaleigen dan ook, kan *verstaan*. Het is niet Frans, niet Waals, niet Brussels, niet Oost-Vlaams, niet West-Vlaams, niet Brabants, niet Kempisch, niet Zeeuws-Vlaams, niet Limburgs-Vlaams, niet Mechels, niet Kortrijks, niet Antwerps, niet Brugges, niet dit-niet en datniet en niet neologismen-Reinsma, maar *Nederlands* bijgod, hoe is het mogelijk: ik verstà het, en wel volledig, iedere lettergreep, ieder woord, zin na zin. Het zal mij *lui* maken bij het beluisteren. Soms zegt iemand dat ik zo'n *enorme* 'woorden' 'schat' heb. Dat komt doordat ik jarenlang in een tweetalige stad (Brussel) en ook jarenlang op het door tweetaligheid geteisterde maar zich fanaties zich op een (volstrekt verouderd) 'Nederlandsch' zich toelegend (Vlaams) platteland heb gewoond. Mijn taal zal nu wel verslappen. Nu ajuus. Pas toch op met verliefd zijn. Ben je het nog? Ach, m'n broertje toch.

DOEMDOEMDOEMDOEM

Aan Tom van Deel

Warnsveld

Tom, nu is het 9 februari 1976. De toen gevallen sneeuw is nòg niet weg. Ik heb mijn vaderland nog niet zonder lijkwaarde teruggezien. Het weder is grijs. Jij zult het hier wel 'mooi' vinden, maar mij nijpt het de keel dicht, dat Achterhoekse schoon in wintertooi. Heden zit ik voor het eerst in mijn werkkamertje op zolder. Voor het raam bevinden zich tralies, alsof ik ècht gek ben. Wij hebben ons zo zachtjesaan geïnstalleerd.

Er werden 'eethoeken', wasmachines, ja, televisies, boekenkasten en nog gans een troep méér gekocht. Naar Rijmenamse begrippen wonen we hier luuks en welvarend: er zijn hier kranen waar echt water uit komt, warm of koud, net zoals je maar wilt, – en we hebben hier een does, een plee die je echt kan doortrekken, een centrale verwarming, en schemerlampjes en zo. Gezellig hoor. Alleen: een bed hebben we niet en benedenburen hebben we wèl. We slapen op een matras op de grond en die benedenburen zijn onaangename, herriezuchtige lieden, waarvan 'hij' tot het baard- en van die rafelpakken dragende artistiekerige geteisem behoort. Hij is, net als ik, de hele dag thuis, en platendraaiend waarbij hij de basdoos zó ver open heeft staan dat het mij door mijn schoenzolen heen aan de vereelte voeten kriebelt. Doemdoemdoemdoem, klinkt dat, de ge-he-le dag. Gelukkig is men nooit. 'Zij' is een 'kreatief therapeute', verbonden aan het dolhuis, en voorts een kregement van deerste orde. Ziezo. Josefien is tot heden erg happy met haar betrekking, collega's, taak, eigen kantoor, enzovoort. Ze vertelt mij dagelijks over haar patiënten. Ik betrap me erop, er mijn oren voor te sluiten. Alsof ik het niet *wil* horen. En ik wend mij af van het raam als ik tussen de kale boomkronen door de mongolen met hun homperige lichamen malkander met sneeuwballen zie gooien of als maar net te laat het lijf zie plooiën om op een sledetje plaats te nemen terwijl het sledetje alreeds juist het heuveltje is afgegleden zodat ze met bibs of buik ter aarde kaatsen, – èn maar lachen, hoen dolle pret als dat ze hebben en remloos blij als dat ze zijn. Ik wil dat niet zien. Uit een soort van jaloezie niet: ik ben er zeker van, tussen de boomkronen door *gelukkige* schepselelen waar te nemen. 'Gek'-zijn wordt alleen door mensen die niet-gek zijn 'erg' gevonden.

Ik wandel wel eens (niet vaak) over de erven van het gesticht en zink daar wel eens op een bankje neer als het lekker weer